

KAREL EN ELEGAST

TEKST IN CONTEXT

onder redactie van Frits van Oostrom en Hubert Slings

Karel en Elegast is ontwikkeld met subsidie van de Gratama-stichting te Harlingen.

De samenstelling werd begeleid door Frits van Oostrom en door een klankbord van leraren bestaande uit Marinus van den Berg (Hilversum), Jan Hadders (Breda), Peter de Jong (Hellevoetsluis), Dorien de Rooij (Leiden), Frans Teitler (Amsterdam), Kees van der Vloed (Rotterdam) en Conny van den Zande (Rotterdam).

De reeks *Tekst in Context* is ontwikkeld voor gebruik in de Tweede Fase. Met behulp van aanpassingen in de dosering en docering is de reeks op tal van manieren inzetbaar: zowel voor HAVO 4/5 als voor VWO 4/5/6, zowel voor klassikale behandeling als voor zelfstudie, zowel voor integrale bestudering als voor gedeeltelijk gebruik, zowel voor een vrijblijvende kennismaking als voor toetsing met behulp van vragen en opdrachten op verschillende niveaus (waarbij toegewerkt wordt naar de kerndoelen zoals geformuleerd door de Vakontwikkelgroep Nederlands).

Karel en Elegast is het eerste deel in de reeks *Tekst in Context*.

Verder verschenen in de serie

Frits van Oostrom en Ingrid Biesheuvel
Jacob van Maerlant

Hubert Slings
Reinaert de vos

Marijke Barend-van Haeften e.a.
Wilhelmus en de anderen
Nederlandse liedjes 1500-1700

Karel Bostoën e.a.
Verhalen over verre landen
Reizen op papier 1600-1800

Lia van Gemert en Marijke Meijer Drees
P.C. Hooft, Warenar
Geld en liefde in de Gouden Eeuw

Karel en Elegast

TEKST IN CONTEXT 1

Samengesteld door Hubert Slings

Amsterdam University Press

Lay-out: Adriaan de Jonge, Amsterdam

ISBN 978 90 5356 245 1

NUR 621

© Amsterdam University Press, Amsterdam

1997: eerste druk

1998: tweede, gewijzigde druk

2001: derde druk

2003: vierde druk

2005: vijfde druk

2008: zesde druk

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Voor je begint... 7

Tekst

1 Een koning op dievenpad. *Vers 1 tot 192* 10

Context

2 Een vorst uit het verleden. *Karel de Grote als literair personage* 22

Tekst

3 Nachtelijke ontmoeting in het woud. *Vers 193 tot 694* 28

Context

4 Lezen en laten lezen. *Literaire cultuur in de Middeleeuwen* 46

Tekst

5 Een rooftocht met verrassingen. *Vers 695 tot 1070* 50

Context

6 Wat is waar? *Waarheid en fictie in de Middeleeuwen* 64

Tekst

7 Ontknoping op de hofdag. *Vers 1071 tot 1414* 68

Context

8 Over een V die een F werd. *Middeleeuwse literatuur in beweging* 80

Voor wie meer wil weten 86

Vragen en opdrachten 87

Verantwoording 94

Begrippenlijst 95

Karel de Grote afgebeeld terwijl hij 'kroon draagt' (vs. 13), dat wil zeggen getooid is met de tekens van zijn koninklijke waardigheid: kroon, zwaard en **rijksappel**.

Voor je begint...

Een middeleeuws verhaal

Dit boek bevat een verhaal uit de Middeleeuwen. Een verhaal dat hoort tot de oudste bewaard gebleven Nederlandse literatuur. Aan de ene kant heeft het nog steeds een plaats in de hedendaagse Nederlandse cultuur. Veel Nederlanders en Vlamingen hebben het ooit gelezen. Op die manier maakt het deel uit van ons gemeenschappelijke geheugen. Aan de andere kant staat zo'n verhaal ver van ons af. Er zijn grote verschillen tussen de middeleeuwse leefwereld en de onze. Dat komt behalve in de inhoud ook in de vorm en taal van de verhalen tot uiting.

Vorm en taal

In de Middeleeuwen werden verhalen anders vormgegeven dan nu. Tegenwoordig worden boeken meestal in doorlopende regels (**proza**) geschreven. Bovendien zijn ze in eerste instantie bedoeld om stil te lezen. Middeleeuwse verhalen zijn bijna allemaal op rijm (**versvorm**) overgeleverd. Ze waren bedoeld om naar te luisteren.

Ook de taal die in de Middeleeuwen in de lage landen gesproken en geschreven werd, verschilt nogal van het Nederlands zoals wij dat gebruiken. Wie probeert om het **Middelnederlands** hardop te lezen, zal merken dat een aantal woorden weliswaar vertrouwd in de oren klinkt, maar dat veel

andere woorden niet zo gemakkelijk te herkennen zijn.

In sommige gevallen lijken ze op een Frans, Engels of Duits woord. *Vraai* betekent hetzelfde als het Franse *vrai*: 'waar' (pas later is de betekenis verschoven naar ons huidige woord *fraai*). *Ende* klinkt bijna hetzelfde als het Engelse *and*: 'en'. *Stonde* betekent hetzelfde als het Duitse *Stunde*: 'uur'.

Ook kende het Middelnederlands naamvals vormen, zoals het Duits die nog steeds heeft. In het Nederlands kennen we tegenwoordig alleen nog een aantal versteende naamvals vormen zoals 'in naam der wet' en 'in groten getale'.

Ten slotte werden er vaak dubbele ontkenningen gebruikt ('en ... niet'), zoals nog steeds in het Zuid-Afrikaans en het Frans ('ne ... pas').

Hoewel er vanzelfsprekend geen middeleeuwse geluidsopnamen bestaan, weten we vrijwel zeker dat in het Middelnederlands sommige klanken anders werden uitgesproken dan tegenwoordig. De 'ij' klonk als een 'ie'. *Hij* werd dus uitgesproken als 'hie' en *zijn* als 'zien'. De 'ui' klonk als een 'uu'. *Kruid* klonk dus als 'kruud'. In sommige dialecten is dat vandaag de dag trouwens nog zo.

Natuurlijk is er nog veel meer over de Middelnederlandse taal op te merken, maar dit is voorlopig voldoende om met *Karel en Elegast* aan de slag te kunnen.

Opbouw van dit boek

Dit boek telt acht hoofdstukken. De oneven hoofdstukken bevatten steeds een volgend gedeelte van het verhaal over *Karel en Elegast*, vergezeld van begeleidend commentaar. In de even hoofdstukken komen enkele achtergronden van de middeleeuwse verhalencultuur aan de orde. Van de woorden die in de tekst **vet** gedrukt zijn als ze voor de eerste keer voorkomen, staat aan het eind van het boek in een begrippenlijst de betekenis.

In het eerste hoofdstuk is de toelichting op het verhaal in een bijzondere vorm gegoten. We beluisteren de eerste verzen in het gezelschap van een denkbeeldige graaf, die vanuit zijn leefwereld commentaar geeft op het eigenlijke verhaal. Voor alle duidelijkheid: deze graaf is een verzinsel van de samensteller van dit boekje en hoort dus niet bij het middeleeuwse verhaal *Karel en Elegast*.

Omdat het niet gemakkelijk is zonder oefening een middeleeuws **handschrift** te lezen, is het verhaal hier afgedrukt in letters en leestekens zoals wij die gewend zijn. Ook de spelling is aangepast. In de teksthoofdstukken staat het verhaal meestal in twee kolommen: links het Middelnederlands en rechts een hedendaagse vertaling. Om de vijf regels (die **verzen** worden genoemd) is een versnummer aangebracht. Af en toe is het verhaal in een andere vorm weergegeven; dat wordt steeds ter plekke toegelicht.

Er is voor gekozen om bij de hedendaagse vertaling van het Middelnederlands zoveel mogelijk de oorspronkelijke tekst te volgen. Maar omdat men in

het Middelnederlands op een andere manier zinnen maakte en ons dat nu soms vreemd in de oren klinkt, zijn er in de vertaling wel eens twee of drie verzen omgedraaid.

Wie voor de eerste keer een middeleeuws verhaal leest, kan – om het verhaal goed te kunnen begrijpen – beginnen met de vertaling. Het verdient echter aanbeveling om ook hardop, binnensmonds of met behulp van een geluidsopname de Middelnederlandse tekst te lezen; vooral dan zal dit verhaal van bijna 700 jaar oud opnieuw tot spreken worden gebracht.

Verwerking van het verhaal

Achterin dit boek zijn vragen en opdrachten opgenomen. Ze zijn per hoofdstuk gerangschikt en onderverdeeld in drie categorieën. De A-vragen controleren of het verhaal en het commentaar goed begrepen is. De B-vragen dagen uit om in het verhaal aspecten te ontdekken die in het commentaar niet zijn aangegeven. In de C-vragen ten slotte wordt gevraagd naar de relatie tussen *Karel en Elegast* en andere middeleeuwse of moderne bronnen. Hiervoor kunnen boeken uit de (school)bibliotheek gebruikt worden.

Ook is achterin informatie opgenomen die van pas kan komen voor wie – bijvoorbeeld in verband met een werkstuk – meer wil weten over *Karel en Elegast* of over de middeleeuwse literatuur en cultuur.

Een middeleeuws handschrift is voor een ongeofende moeilijk leesbaar.

1 Een koning op dievenpad

VERS 1 TOT 192

Miniatuur met daarop Karel de Grote die door de paus tot keizer wordt gekroond.

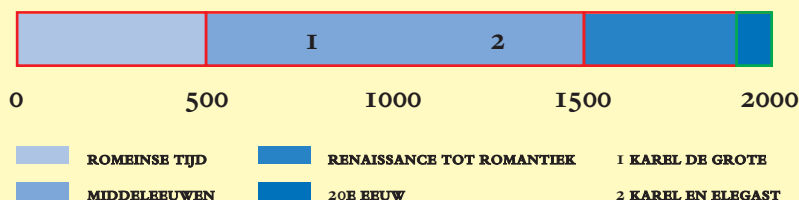
Stel, we zijn te gast in een middeleeuws kasteel in – laten we zeggen – het jaar 1298. In de grote schouw van de ridderzaal brandt een haardvuur. De zaal stroomt langzaam vol. De graaf en zijn vrouw zitten klaar om te gaan luisteren naar een **minstreel**. Ze zijn omringd door een groep ridders en hovelingen. Iedereen hoopt dat er vanavond een spannend verhaal gaat komen.

Op de zware eikenhouten tafel in het midden van de zaal ligt het handschrift waarin de graaf net nog heeft zitten bladeren. Het ligt open bij een geschilderde prent, een **miniatuur**, met een voorstelling uit de vroege Middeleeuwen. Op de prent is te zien hoe koning Karel de Grote in de Sint Pieterskerk te Rome door de paus tot keizer wordt

gekroond. Deze plechtigheid, die plaatsvond op kerstdag van het jaar 800, was voor Karel de bekroning van een indrukwekkend verlopen leven: op 26-jarige leeftijd werd hij tot koning van de Franken uitgeroepen, waarna hij door het voeren van meer dan zestig veldtochten zijn macht flink wist uit te breiden. Op het hoogtepunt van zijn heerschappij strekte zijn rijk zich uit over het grootste gedeelte van het huidige Europa: van Denemarken tot de Pyreneeën en van de Elbe tot de Atlantische Oceaan.

Karel de Grote bestuurde dus een immens groot gebied en is daarmee een belangrijke vorst in de wereldgeschiedenis. Hoewel de meeste mensen nu niet veel bijzonderheden meer over hem weten, leeft zijn naam tot op heden voort. In ons dertiende-eeuwse kasteel is Karel, bijna vijfhonderd jaar na zijn dood, nog een

Onze jaartelling.

belangrijk personage. Men luistert graag naar verhalen over hem. Een ervan is de geschiedenis van koning Karel en van de verbannen ridder Elegast. Op een gebaar van de graaf wordt het stil en de minstreel begint te spreken:

Het Middelnederlandse verhaal

Vraaie historie ende al waar
 mag ik u tellen, hoort ernaer.
 Het was op ene avondsonde
 dat Karel slapen begonde
 5 't Ingelem op den Rijn.
 't Land was algader zijing;
 hij was keizer ende koning mede.
 Hoort hier wonder ende waarhede,
 wat den koning daar gevel
 10 (dat weten nog die menige wel)
 't Ingelem, aldaar hij lag,
 ende waande op den andren dag
 krone dragen ende houden hof,
 omme te meerne zijnen lof.

Hedendaagse vertaling

Ik kan u een betrouwbaar en volstrekt
 waar verhaal vertellen. Luister ernaar.
 Het was op een avond
 dat Karel ging slapen
 in Ingelheim aan de Rijn.
 Het hele land was van hem;
 hij was keizer en tevens koning.
 Luister – het is wonderlijk maar waar –
 naar wat de koning daar overkwam
 (velen weten dat nog wel)
 in Ingelheim toen hij daar lag te slapen,
 en voornemens was de volgende dag
 z'n kroon te dragen en hofdag te houden
 om zijn roem te vergroten.

In 800 strekte het rijk van Karel de Grote zich uit over het grootste deel van het huidige Europa.

